

توسعه همگون پارک و فضای سبز شهری

مقدمه:

رشد و توسعه روزافزون شهرنشینی با گسترش کالبدی شهرها رابطه مستقیم دارد. توسعه فیزیکی شهرها دوری از طبیعت و قطع رابطه انسان را با محیط زیست طبیعی موجب می شود. در سالهای اخیر طرز زندگی، نوع تفریحات و نیازهای اجتماعی مردم تغییر قابل توجهی کرده است. توسعه سریع شهرها چهره محیط زیست را دگرگون ساخته که به نوبه خود باعث تغییر شکل تفریحات شده است.

احتیاجات اجتماعی نیز تحت تاثیر مستقیم اقتصادی و صنعتی قرار گرفته و فرم تازه ای یافته است. احتیاجات روانی افراد از محیط زیست به متغیرهای گوناگون سن، طبقه اجتماعی، فرهنگی، تجربیات گذشته، اهداف و روش زندگی روزانه مردم بستگی دارد. احتیاجات فردی و گروهی متأثر از عوامل فوق الذکر است. بدین ترتیب احتیاجات یک کودک، یک نوجوان و یا یک فرد بالغ حتی در صورت نیازهای واحد با یکدیگر متفاوت است و نحوه دستیابی به این اهداف به طرق مختلف صورت میگیرد. به این معنی که همه مردم در هر سن و طبقه ای می خواهند در پارک تفریح کنند. تفریح کودکان دویدن و سرو صدا کردن است. در صورتی که یک فرد مسن ترجیح می دهد در گوشه ای بنشیند و از زیبایی محیط لذت ببرد.

فضای سبز که بخشی از سیمای شهر را تشکیل می دهد، به عنوان یکی از پدیده های واقعی از نخستین مسائلی است که انسان همواره با آن در تماس بوده و خواهد بود. این مقوله دارای ابعاد زیست محیطی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و کالبدی می باشد. گستردگی ابعاد این امر، پژوهش دقیق و همه جانبه را موجب گردیده است. ضروریات زیست محیطی، اجتماعی و فرهنگی فضای سبز ایجاب می نماید که در پاسخگویی به نیازهای مبرم دست به مطالعه زده و در جستجوی راه حلهای مناسب و امکان پذیر باشیم.

هدف از طراحی پارک در حقیقت جستجوی عوامل ضروری در ایجاد فضای سبز مناسب شهری از دیدگاههای زیست محیطی، اوقات فراغت، زیباشناسی، فرهنگی و غیره می باشد.

فضاهای شهری بهشی از ساختارهای شهر می باشند که طراحی آن میبایست در راستای ضروریات زندگی شهری و در پاسخگویی به نیازهای شهروندان و به دست آوردن الگوهای با ارزشی که دارای معانی و مفاهیم فرهنگی منتج از درون جامعه است، باشد. این امر می تواند در جهت ایجاد فضای سالم و با ارزش شهری به کار گرفته شود.

تاکنون در طراحی فضاهای سبز طراحی شده، زیبایی شناسی تنها دیدگاهی بوده که فارغ از تطابق های محیطی و ویژگیهای بومی مورد توجه قرار گرفته است. درحالی که فضای سبز بخشی از محیط زیست طبیعی و محیط زیست شهری و نقطه پیوند این دو می باشد و این امر باعث نزدیکی انسان و طبیعت می شود.

پارک شهری

از دیدگاه شهرسازی، فضای سبز شهری عبارت است از بخشی از سیمای شهر که از انواع پوششهای گیاهی تشکیل شده است. در صورتی که فضاهای آزاد شهری فضاهایی متضاد با فضاهای ساخته یا ساخت فیزیکی شهر می باشند. در این صورت فضاهای بالقوه جهت توسعه فضای سبز شهری مطرح می گردند.

از دیدگاه زیست محیطی فضای سبز شهری عبارت است از فضایی نسبتاً وسیع متشکل از پوششهای گیاهان، با ساختی شبه جنگلی و برخوردار از بازدهی زیست محیطی، با اکولوژیکی معین و در خور شرایط زیست محیطی حاکم بر شهر.

فضای سبز شهری در درجه اول از نظر مسائل زیست محیطی حائز اهمیت است و استفاده شهروندان در ساعات فراغت از این فضاها به عنوان مرکز تفریحی، فرهنگی و نظایر آن در درجه دوم اهمیت قرار می گیرد.

بدون شناخت شرایط زیست محیطی نمی توان به بحث درباره فضاهای سبز مبادرت ورزید. از جمله مطالعه اقلیمهای شهری مختلف در این رابطه حایز اهمیت است .

به طور کلی عناصری مانند درختان، بوته ها و گلها علاوه بر زیبایی، اثرات مثبت زیادی بر محیط زیست طبیعی دارند که اهم آنها عبارتند از:

- ایجاد سایه
- حفاظ در مقابل باد و باران
- پناهگاه پرندگان و برخی حیوانات
- جذب انرژی و گرمای هوا و سرد نمودن آن توسط تبخیر
- تصفیه هوا و جذب گرد و غبار محیط زیست
- کمک به ثبات خاک و افزایش نفوذپذیری آب و هوا در آن
- تاثیر مثبت در مناظر و دیدگاهها
- حفاظت در مقابل سر و صدا

فواید گیاهان در شهر را از دید شهرسازی به چهار دسته کلی می توان تقسیم کرد:

▪ عناصر نشانه ای در شهر

▪ تقسیم فضا

▪ ایجاد حفاظ

▪ کنترل و ایجاد فضاها و قلمروها

بازدهی زیست محیطی فضای سبز اثرات اکولوژیک اجتماعی است که از یک فضای سبز فعال می تواند بر محیط زیست شهری پراکنده شود، لذا اثرات فضای سبز در محیط شهری را می توان به ۲ دسته تقسیم کرد.

الف - اثرات اکولوژیک

ب - اثرات اجتماعی و روانی

الف - اثرات اکولوژیک

اثرات اکولوژیک اثرات ناشی از فعالیت داخلی اکوسیستم می باشد که بر محیط ریخته می شود و نتیجه آن بهبود شرایط اکولوژیک در شهر می باشد و در واقع آن چیزی است که انسان شهرنشین از آن بهره مند می شود که بی تردید نتیجه اثر فرآیندهای درونی و اکولوژیک فضای سبز است .

ب- اثرات اجتماعی و روانی

اثرات اجتماعی و روانی شامل اثراتی است که انسان شهرنشین را تحت تاثیر قرار داده و موجب تجدید قوای جسمی و روحی وی را فراهم می نماید و نتیجه عملی فرآیندهای داخلی اکوسیستم های شبه طبیعی شهری یا فضای سبز بر روی انسان می باشد.

انواع فضاهای سبز شهری

در طبقه بندی فضاهای شهری نظرات متفاوتی با اشکال مختلف دیده می شود. لیکن به طور کلی می توان تقسیم بندی فضاهای شهری را به شرح زیر خلاصه کرد:

- ۱- پارکهای محله ای - شهری
- ۲- پارکها منطقه ای - شهری
- ۳- پارکهای وسیع
- ۴- پارکهای حاشیه ای
- ۵- باغچه، کرتها، باندهای سبز و باغچه جلو منازل
- ۶- فضاهای سبز تزئینی
- ۷- فضاهای سبز ربط دهنده
- ۸- کمربند فضای سبز
- ۹- باغهای شهری

درختان و پوشش های گیاهی به خاطر شکل و ساختمان خود که در انواع مختلف وجود دارند، در شکل و فرم دادن به فضاهای شهری نقش عمده ای دارند. علاوه بر آن وجود درخت و فضای سبز در مقابل ابنیه تا حدود زیادی از یکنواختی و بیروچی شهر خواهد کاست.

از دهه های گذشته در اکثر پارکهای شهری - طراحان بدواً هنر طراحی خود را در ساخت بیجان به نمایش گذاشته و سپس طرح مزبور را توسط گلها و گیاهان گوناگون رنگ آمیزی کرده اند. یعنی زیباسازی و سپس نماسازی بیشتر از ایجاد فضای سبز فعال با یک بازده اکولوژیک قابل قبول جنبه غالب داشته است که بدون بررسی لازم در مورد امکان ادغام آن در باغسازی سنتی ایران بوده است.

آنچه تا کنون به عنوان پارک و فضای سبز در تهران ایجاد شده، غالباً به هدف زیباسازی و پیرایش محیط بوده است، بنابراین در چنین شرایطی تحلیل فضای سبز تهران از دید اکولوژیکی امری است که نیازمند تلاش و بررسی کلیه پارامترهای موثر است.

فضای سبز شهری در تهران

تهران مانند دیگر شهرهای کشورمان از کمبود فضاهای سبز شهری رنج می برد. چنانچه آمارها نشان می دهند، سرانه فضاهای شهری در تهران با استانداردهای بین المللی فاصله زیادی دارد. در سال ۱۳۴۵ هجری شمسی که طرح جامع تهران تهیه شد، ۱/۲ کیلومتر مربع از سطح شهر به فضاهای باز و سبز اختصاص داشت. با توجه به وسعت شهر که بالغ بر ۱۸۰ کیلو متر مربع بود، فضای سبز و پارکهای شهری ۰/۶۶٪ کل مساحت شهر را تشکیل می داد. با توجه به اینکه در آن سال جمعیت تهران ۲ میلیون نفر بوده، سرانه ای که به هر نفر اختصاص داشت برابر یک متر مربع بود.

تهران در سال ۱۳۶۱ با وسعتی معادل ۵۶۷۰۰ هکتار بیش از ۶ میلیون نفر را در خود جای داده بود. جمع فضاهای باز و سبز شهری حدود ۱۰۷۷ هکتار بوده که ۷۶۰ هکتار آن را پارکهای عمومی تشکیل می داد. سطح پارکهای عمومی به سطح کل شهر ۱/۳٪ بوده که در مجموع سرانه ای معادل ۱/۲ متر مربع را تشکیل می داد.

پراکندگی نامناسب فضاهای سبز نسبت به سطح شهر و همچنین نسبت به تراکم شهری، شدت این فقر را بیشتر کرده، به نحوی که در پاره ای مناطق سرانه فضای سبز حدود ۰/۲ تا ۰/۳ متر مربع برای هر نفر می رسد.

مطالب فوق متذکر آن است که توجه اصولی به فضای سبز شهری و استفاده بهینه و مناسب می بایست در دستور کار قرار گیرد تا علاوه بر حفظ جنبه های زیباشناسی و آرایش مناسب آن، به جنبه زیست محیطی آن نیز تاکید ویژه ای شود.

باتوجه به سیر تحول پارک سازی و توجه به فای سبز شهری در ایران در دهه های اخیر و همچنین کمبود آن در سطح شهرهای ما، در طراحی فضاهای سبز شهری می بایست توجه اصولی به ویژگیهای خاص اجتماعی و زیست محیطی گردد. از این رو جهت ارائه الگوهای مناسب برای طرح یک پارک شهری، پیشنهاد طراحی بر یک فضای سبز شهری موجود است که اهداف زیر را در پی دارد:

۱- تعیین اهداف کلی طرح، باتوجه به موقعیت مکانی و موقعیت جغرافیایی آن در ساخت شهری

۲- تعیین الگوهای رفتاری و نیازهای اجتماعی

۳- تعیین نیازهای فیزیکی منطبق با الگوهای رفتاری و اجتماعی ساکنین

۴- بررسی انواع الگوهای گیاهی قابل کشت به لحاظ زیبایی شناسی و بهره گیری مناسب از آن در راستای اهداف بهبود زیست محیطی

۵- پاسخگویی به نیازهای شهروندان در قالب تعریف نوع پارک و فضای سبز شهری و مقیاس عملکرد آن

۶- تحقیق و مطالعه درخصوص مبلمان و وسایل به کار گرفته شده مطابق با شیوه های استفاده از آن

۷- ارائه امکانات مناسب تفریحی و گذران اوقات فراغت مناسب با حال اقشار و طبقات اجتماعی و در سنین و جنسیت های متفاوت

زمینه و تاریخچه مختصری از موضوع

هنر باغ یا پردیس سازی یکی از هنرهای کهن ایرانیان بوده که این سنت زیبا حاوی ارزشهای ویژه‌ای بوده که منجر به ابداع صنعت آبیاری، ابداع قنات و کاریز، تبدیل اراضی با آب باریکه‌های زیرزمینی به چمنزار، تحول شیوه‌های تهویه و ایجاد فضای دلپذیر مسکونی در قلمرو برهوت و بی‌آب و عطف و افزایش بهشتی در دل بیابان بیکران است.

آریاییها با اعتقاد به اینکه دنیا به ۴ قسمت تقسیم گردیده که در وسط آن آبگیری است و اطراف آن را درخت زندگی کاشته‌اند به طرح چهارباغ‌هایی پرداخته که قسمت اعظم درختکاری به غرس درختان میوه که در فواصل و ردیفهای مرتب و مطابق اصول دقیق میوه‌دهی در فصول گوناگون سال کاشته شده بودند، اختصاص درآورد که به طور کلی در جهت رام کردن طبیعت ناسازگار بوده و بخشی از زندگی حیات وحش را در خود جای می‌داد.

در دوره صفویه باغسازی در ایران وارد مرحله جدیدی شد و احداث باغ به عنوان تفرجگاه عمومی مورد توجه قرار گرفت. خیابان‌کشی‌های مشجر و ایجاد معابر عمومی به صورت منظم برای نخستین بار از زمان صفویه شروع شد که به عنوان نمونه چهارباغ را می‌توان نام برد.

در دوره قاجاریه برای نخستین بار باغهایی به سبک اروپایی در تهران بنا گردید. بنابراین باغسازی غربی در باغ‌سازی سنتی ایران راه یافت و آن را دستخوش تغییراتی نمود. بدین ترتیب در ناحیه بیلاق شمیرانات که تفرجگاه عمومی مردم تهران بود، باغها، کاخ‌ها و سفارتخانه‌های متعددی ساخته شد.

از آغاز قرن حاضر فضاهای سبز شهری صرفاً از دیدگاه زیباشناسی فضای شهری و محیط زیست مطرح گردید و جنبه نمایشی آن غالب بر وجوه دیگر شد.

منبع:

مجموعه مقالات همایشهای آموزشی و پژوهشی فضای سبز شهر تهران (جلد اول)